

Вікторія Савіщенко

професор кафедри психології та педагогіки
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНЦІВ: ПРАВОВИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Правовою основою розв'язання проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям нації, стало прийняття низки нормативно-правових актів ще у довоєнний час: Законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII [1], «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р. № 1489-III [2], «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII [3], «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 р. 2961-IV [4], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-III [5]; наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» від 15.04.2008 р. № 199 [6]; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб» від 27 грудня 2017 р. № 1057 [7]; Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р [8]; Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 р. № 1215-р та ін.

Питання збереження і реабілітації психічного здоров'я в умовах воєнного і повоєнного часу досліджувалося багатьма ученими, серед яких реабілітаційну психологію в кризових та екстремальних ситуаціях вивчали Л. Гридковець, Т. Палієнко, Л. Царенко та інші; міжнародний досвід психологічної допомоги військовослужбовцям і ветеранам війни – О. Запорожець, О. Ковальчук, В. Невмержицький та інші; діагностичний інструментарій у реабілітаційному процесі – Л. Кондратенко, Л. Манилова, Н. Пророк та інші; дитячу та юнацьку психотерапію – С. Гончаренко,

Г. Католик, Н. Пророк; особливості психологічних травм російсько-української війни – В. Зливков, С. Лукомська та інші.

Аналіз нормативних документів, досліджень вчених у галузі права, педагогіки та психології дозволяє стверджувати, що комплексного вивчення проблеми збереження і реабілітації психічного здоров'я в умовах російсько-української війни не здійснено.

Актуальність теми пов'язана із загостренням важливих суперечностей психолого-педагогічного пізнання в умовах воєнного стану, які стають все більш очевидними у міру накопичення емпіричних даних, особливо у зв'язку з розвитком психологічної практики.

Згідно з даними Інституту метрики та оцінювання в системі охорони здоров'я (IHME) при Вашингтонському університеті, в 2019 р. Україна ще до війни посідала: 5 місце у світі за рівнем смертності через розлади внаслідок вживання психоактивних речовин, 6 місце у світі за рівнем непрацездатності через психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин та 6 місце у світі за рівнем непрацездатності через депресивні розлади [9].

Дані, проведені соціологічною компанією Gradus Research дослідження «Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни», підтверджують, що в Україні рівень споживання антидепресантів у 2022 році став найвищим. Щомісяця на заспокійливі під час війни українці витрачають близько 300 млн грн [10].

За результатами проведеного нами з червня по вересень 2023 року анкетування 547 цивільних осіб віком від 16 до 72 років, які проживають у Запорізькій та Дніпропетровській областях, визначено, що:

- 13 % респондентів вважають свій стан психічного здоров'я задовільним, проте відчувають незначні негативні зміни;
- 87 % респондентів вказують, що за час війни відчувають проблеми із сном, високий рівень тривожності, роздратованості, втоми, підвищений рівень агресивності, емоційної нестабільності;
- основним засобом підтримки психічного здоров'я респонденти визначили: на першому місці (72 %) вживання алкогольних напоїв, на другому місці (24 %) – антидепресантів (заспокійливих, вітамінів), на третій позиції (6 %) – звернення до психолога, дотримання здорового способу життя, використання технік психологічної допомоги.

Ми узагальнили спостереження 76 батьків дітей дошкільного віку, 29 психологів та 43 вихователів дошкільних закладів освіти Запорізької та Дніпропетровської областей, які в умовах війни констатують збільшення у дітей проявів страхів, плаксивості, істерик і капризів, імпульсивності та інших негативних станів.

За результатами проведеного нами дослідження можна констатувати: по-перше, не тільки учасники бойових дій, а й цивільні особи мають втрати психічного здоров'я. Війна з боку рф на території України ведеться з

порушенням всіх прийнятих міжнародним правом норм, законів і звичаїв війни. Її терористичний, загарбницький та злочинний характер змушує цивільне населення тривалий час перебувати в негативному емоційному стані. Довготривалий негативний емоційний стан є причиною появи та загострення хронічних хвороб у цивільного населення. По-друге, виявилось, що в українському суспільстві не сформована культура отримання психологічної допомоги від кваліфікованих фахівців. Здебільшого люди звертаються до екстрасенсів, «психологів особистісного зростання», отримуючи настанови і рекомендації від дилетантів. По-третє, особливо вразлива категорія цивільного населення, яке опинилось в умовах російсько-української війни, – це діти та підлітки. Їх психіка перебуває у стані формування, тому психічні травми більш глибокі і торкаються сфери підсвідомості. По-четверте, занепокоєння наразі викликає стан психічного здоров'я не тільки тих людей, які вже мають зовнішні прояви, а й тих, хто нібито відчуває себе в нормі. Адже психологічні проблеми мають ефект накопичення і тривалий час можуть зовні не виявлятися. Тому негативні наслідки впливу війни на психічне здоров'я матимуть численні прояви.

Загострення проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям нації, знову привернуло увагу політичної еліти держави. Так, у березні 2023 року з ініціативи першої леді України Олени Зеленської стартувала Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Мета програми – сприяти формуванню у суспільстві культури піклування про ментальне здоров'я. Дбати про нього – настільки ж важливо, як і про фізичне здоров'я [11]. До реалізації Всеукраїнської програми ментального здоров'я долучені: представники центральних органів виконавчої влади, начальники ОВА, народні депутати, представники Офісу Глави держави, Координаційного центру з психічного здоров'я при КМУ та міжнародних організацій ООН, ВООЗ, ЮНІСЕФ, Міжнародної організації з міграції, ЮНЕСКО в Україні, Фонду ООН у галузі народонаселення, Світового банку, USAID, Швейцарського бюро розвитку, ПРООН.

Всесвітня організація охорони здоров'я сформулювала десять основних принципів щодо розроблення законодавства про охорону психічного здоров'я: 1) посилення промоції психічного здоров'я та запобігання розвитку психічних розладів; 2) доступу до основної допомоги у сфері психічного здоров'я; 3) оцінка психічного здоров'я відповідно до міжнародно прийнятих принципів; 4) забезпечення найменш обмежувального типу системи охорони психічного здоров'я; 5) наявність процедури особистої згоди; 6) право на допомогу в здійсненні самовизначення; 7) наявність процедури перегляду рішення; 8) механізм автоматичного періодичного перегляду; 9) кваліфікація того, хто приймає рішення; 10) повага до верховенства права [12].

Окрім вдосконалення правових механізмів, важливу роль у підтриманні психічного здоров'я українців має відігравати сфера освіти, яка охоплює багаточисельну різновікову аудиторію: дітей, молодь, дорослих. В умовах

війни педагогічна діяльність на всіх її рівнях і ступенях змінює пріоритети від формування «сукупності компетентностей», hard skills, суто педагогічного до психотерапевтичного впливу. У мирних умовах педагогічний вплив має на меті навчальний результат – сформовані компетентності, в умовах війни кожний вихователь, вчитель, педагог свою діяльність перш за все орієнтує на збереження, відновлення психічного здоров'я. Тому важливо педагогу під час і після війни здійснювати психотерапевтичні впливи, набути компетентності гештальт терапевта, арт терапевта, когнітивно-поведінкового терапевта, психоаналітика тощо і вміти не тільки вчити, а й лікувати душу своїх учнів.

Отже розв'язання проблем психічного здоров'я українців, які виникли внаслідок воєнної агресії РФ, потребує комплексного вирішення на правовому та психолого-педагогічному рівнях, а саме:

- вдосконалення законодавства у сфері охорони здоров'я, освіти та соціального захисту громадян;
- розробки державної Програми з реабілітації психічного здоров'я українців та підтримки тих, у кого відбулися невиліковні психічні зміни;
- розширення траєкторії підготовки майбутніх психологів та педагогів: поглиблення їх психотерапевтичної компетентності;
- розробки нових психотерапевтичних методик з урахуванням негативних факторів російсько-української війни, її терористичного і злочинного характеру.

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

2. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-ІІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2671-19>.

4. «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Закон України від 06.10.2005 р. 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

5. «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2558-14>.

6. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 р. № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text>.

7. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF#Text>.

8. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>.

9. GBD Compare, Institute for Health Metrics and Evaluation, 2019. URL:

<https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare/>

10. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ty-yak-startovala-vseukrayinska-programa-mentalnogo-zdorovya>

11. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» . URL: <https://mtu.gov.ua/news/34479.html>

12. Mental health care law : ten basic principles, Division of Mental Health and Prevention of Substance Abuse, World Health Organization, Geneva, 1996. URL: https://www.who.int/mental_health/media/en/75.pdf

13. Bohatyrova O., Bohatyrov A. Legal basis for preventing deformation of personnel of custodial settings. *Philosophy, Economics and Law Review*. Volume 1, 2021. P.117-124. URL: https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/12/1r/content_PhELR-1-2021-n.htm

Данило Саковський

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Інна Шинкаренко

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних

дисциплін та психології

поліцейської діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА ТА СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Суспільно-політична ситуація в державі завжди обумовлена зовнішніми та внутрішніми соціально-економічними, політичними, етнонаціональними факторами. Ці фактори, своєю чергою, використовують як зміцнення власних позицій і забезпечення консолідації суспільства.

З початком повномасштабної війни ми почали відчувати необхідність у формуванні, розвитку та збереженні національної ідентичності України в швидко мінливому світі, де культура і традиції постійно еволюціонують.

Поняття "ідентичність" в даний час широко використовується в етнології, психології, культурної антропології, соціальній антропології та політології. У широкому значенні під ним розуміється почуття приналежності людини до певної групи, яке визначає її становище в соціокультурному просторі і дозволяє йому вільно переміщатися в навколишньому світі та з нього [1, с. 13].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» українська національна ідентичність – це стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною